

***Vrsar poviješću i zbiljom*, urednik Ivan Milotić, Vrsar: Turistička zajednica Općine Vrsar, 2013., 633 str.**

Monografijom *Vrsar poviješću i zbiljom* objedinjeni su rezultati interdisciplinarnih istraživanja osmorice autora različitih profila i područja. Djelo pruža koristan opsežan pregled povijesti i zbilje Vrsara i Vrsarštine obrađujući raznovrsne znanstvene teme i područja. Urednik monografije Ivan Milotić, ujedno i autor većine tekstova, ističe da je cilj bio napisati preglednu, jednostavnu i lako razumljivu, znanstveno utemeljenu monografiju koja će prvotno poslužiti kao značajno vrelo podataka i bibliografije te kao polazište za buduća dubinska istraživanja pojedine teme. Strukturno je podijeljena na dvadeset i šest poglavlja upotpunjena fotografskim materijalom, starim zemljovidima, katastarskim planovima, reprodukcijama isprava te ostalim slikovnim priložima.

„Riječ urednika“ (1-4) nastavlja se „Uvodom“ (5-12) Ivana Milotića i Ivana Zupanca, u kojem autori ukazuju na skroman broj djela i znanstvenika koji su se ozbiljnije pozabavili poviješću Vrsara.

U poglavlju „Prapovijesno doba u vrsarskome kraju i okolici“ (13-38) Dubravko Milotić, Ivan Milotić i Tomislav Sadrić pišu o nezaobilaznim prinosima istraživača istarskih gradina Carla Marchesettija i Klare Buršić Matijašić. Potom naglašavaju prirodne i strateški povoljne lokacije za postanak gradina i povremenih naselja na prostoru od Limskoga zaljeva i njegovih sjevernih obala sve do Funtane te u unutrašnjosti do Gradine, donoseći pregled i opis gradinskih naseobina na području Vrsara te ističući važnost otkrića tri nepoznata tumula kod Marasa, što može biti poticaj daljnjim istraživanjima.

Poglavlje Ivana Milotića „Antika i kasna antika u Vrsaru i vrsarskome kraju“ (39-82) podijeljeno je na pet potpoglavlja u kojima autor piše o odnosima Histra i rimske države, gospodarskim prosperitetima, prometnim i trgovačkim pravcima. Upozorava na važnost Peutingerova zemljovida, povijesnoga izvora s kartografskim prikazom cestovne mreže rimskoga svijeta, na kojem je naznačena otočna formacija pred obalom Istre nazivom *Ins(ula) Ursaria*, što Milotić dovodi u vezu s otokom Sveti Juraj. U pregledu arheoloških istraživanja autor se nadovezuje na brojne istraživače, a obrada područja otoka Sveti Juraj, uvala Valkanele i Fojage, Monterika („Gavanova vrha“) i dr. donosi pregršt iscrpnih podataka. Razmatra se povijesna i kon-

tekstualna vrijednost ranokršćanskoga kompleksa u pristaništu Vrsara. Vrsar od kasne antike ima status jednoga od najznačajnijih biskupovih imanja u Porečkoj biskupiji.

Četvrto su poglavlje „Eufrazijeva isprava iz 543. godine i njezin odraz na vrsarski kraj“ (83–96) napisali Ivan Milotić i Livio Prodan. Autori ističu važnost Eufrazijeve isprave za povijest Vrsara i Vrsarštine u pravnom, administrativnom, materijalnom duhovnom i povijesno-kulturnom kontekstu, smatrajući taj dokument autentičnim.

Poglavlje „Prve naznake srednjovjekovlja na području današnje Općine Vrsar“ (97–117) obrađuju Dubravko Milotić, Ivan Milotić, Livio Prodan i Lino Zohil. Prve materijalne, kao i pisane naznake srednjovjekovnoga vremena pojavljuju se na Vrsarštini nakon završetka pokrštavanja novopridošloga slavenskoga stanovništva.

„Srednjovjekovni diplomatski izvori o Vrsaru i njegovoj okolini“ (117–134) Ivana Milotića donose pregled vrijednih isprava, darovnica i povelja koje su od osobite važnosti za poznavanje srednjovjekovne povijesti Vrsara, a raspravlja se i o pravnim, političkim i društvenim prilikama u Vrsaru na temelju srednjovjekovne diplomatike te o sporovima porečkoga biskupa oko granica i dijelova teritorija Vrsarske grofovije.

Ivan Milotić autor je i poglavlja „Vrsarska grofovija i civilna jurisdikcija porečkog biskupa nad njome“ (135–148), opisujući povijest Vrsara koji se od kasne antike sve do 1778. nalazio pod vlašću porečkoga biskupa te naglašavajući da je Vrsarska grofovija bila njegovo najveće i prihodovno najizdašnije imanje.

Osmo poglavlje „Vrsar i vrsarski kraj u Katastiku svih dobara Porečke biskupije iz 1540. godine“ (149–154) potpisuju Ivan Milotić i Lino Zohil. Taj je katastik dobara vrlo važan za razumijevanje imovinskih odnosa porečke Crkve te povijesti i gospodarske povijesti pojedinih njezinih imanja, pa tako i Vrsara. Autori navode da je kaštel Vrsar bio u vrhovnom, neposrednom i koristovnom vlasništvu porečkoga biskupa te da nije bio podvrgnut plaćanju nikakvih tereta Mlecima, Habsburgovcima ili akvilejskom patrijarhu.

Poglavlje „Vrsar i Vrsarska grofovija od XV. do XVIII. stoljeća“ (155–206) Ivana Milotića sačinjavaju pet potpoglavlja. Političke i društvene odrednice koje su obilježile Vrsar i Vrsarštinu od 15. do 18. stoljeća opisane su u potpoglavlju „Povijesni kontekst“ (156–170). Autor razmatra pravnu i političku narav Vrsarske grofovije u potpoglavlju „O

pravnom statusu Vrsarske grofovije“ (170-185), gdje posebnu pozornost posvećuje publikaciji *Statuti i naredbe koje treba poštivati u vrsarskome kaštelu i na njegovu području* biskupa Leonarda Tritonija iz 1609. godine. Slijedi potpoglavlje „Zapisi novigradskog biskupa G. F. Tomasija i krajepisca P. Petronija“ (186-194), u kojem Milotić citira opise Vrsara iz djela Giacoma Filippa Tomasija (Tommasinija) *Commentarii storico-geografici della provincia dell'Istria* nastaloga sredinom 17. stoljeća, a vrlo važne podatke o nekadšnjem izgledu Vrsara pruža crtež Prospera Petronija iz 1680. godine. Potpoglavlje „Katastik daća, desetinskih podavanja i livela u Vrsaru 1668. godine“ (194-196) donosi pregled obveza svih posjednika imanja unutar Vrsarske grofovije porečkom biskupu. Iz katastika se razabiru najvažnije gospodarske grane na Vrsarštini, gdje se između ostaloga spominju i aktivne solane. Saznanja o Vrsaru u vrijeme mletačke vlasti donosi zaključni dio „Uspostava mletačke vlasti u Vrsaru 1778. i njezin pad 1797. godine“ (196-206), upotpunjen arhivskim istraživanjima u Arhivu Polesinijevih u Trstu.

Deseto poglavlje „Vrsar i vrsarski kraj od XVIII. stoljeća do Drugog svjetskog rata“ (207-228) Dubravka Milotića, Ivana Milotića i Lina Zohila sadrži politički i pravni odraz Vrsarštine u tom razdoblju. Između ostaloga, autori prenose i sjećanja Paola Quarantotta na Vrsar prije Drugoga svjetskog rata.

Vrijedna saznanja pružaju naredna poglavlja „Pravna i opća povijest opatije Sveti Mihovil nad Limom“ (229-250) Ivana Milotića i Lina Zohila te „Feudalno imanje Sveti Andrija od Kaliseda na području Gradine“ (251-264) istih autora.

Dubravko Milotić, Ivan Milotić, Tomislav Sadrić i Lino Zohil potpisuju poglavlje „Povijest Crkve u župama Vrsar i Gradina“ (265-326). Potpoglavlje „Crkvena povijest Vrsara“ (266-306) donosi opise stare i nove župne crkve svetoga Martina u Vrsaru te crkvi svetoga Jurja, svetoga Martina, svetoga Petra od Flabana, svetoga Andrije, svetoga Antuna Padovanskoga, svete Foške, Majke Božje u pristaništu s prvokršćanskim sakralnim kompleksom, Navještenja Blažene Djevice Marije, svetoga Sabe, kao i vrsarskoga kaštela – biskupske palače, vrsarskoga zvonika i župnih kuća. Sljedeće potpoglavlje „Crkvena povijest Gradine“ (306-326) opisuje župnu crkvu svetoga Andrije te crkve Blažene Djevice Marije u Gradini i svetoga Andrije na Limu, crkve u opatijskom kompleksu svetoga

Mihovila nad Limom, kao i sam opatijski kompleks. Opisane su crkvene građevine koje se nalaze na području pojedine župe s datacijom gradnje, opisom stanja i umjetnina. Opisi arhitektonskih zdanja upotpunjeni su reprodukcijama.

Vrsar i njegova okolica prepoznatljivi su po osobitoj vrsti kamena koji se tijekom povijesnih razdoblja eksploatirao iz tamošnjih kamenoloma, a naziva se vrsarski kamen, ponekad i istarski kamen. „Vrsarski kamen i kamenolomi“ (327-366) Dubravka Milotića i Ivana Milotića obrađuju kamenolome Sveti Juraj, Montraker, Kloštar, Gradina i Sveti Mihovil te kamenolome na Monteriku, u Limskome zaljevu i Funtanjanske kamenolome pojedinačno navodeći njihov geografski smještaj, aktivnost i kontinuitet eksploatacije kamena.

„Municipalne institucije u Vrsaru i njihov upravno-pravni razvoj“ (367-380) Marina Grgete i Ivana Milotića sadrže opise razvoja municipalnih institucija u Vrsaru i njihovu hijerarhiju.

Poglavlje „Heraldički znamen Vrsara“ (381-388) Ivana Milotića i Lina Zohila propituje izgled vrsarskoga grba. Autori navode da se tijekom arhivskih istraživanja i terenskih obilazaka Vrsara nije uspjelo pronaći izvorni srednjovjekovni i novovjekovni vrsarski grb koji bi bio analogan grbovima ostalih srednjovjekovnih i novovjekovnih komuna u Istri. Današnji grb Općine Vrsar nastao je u razdoblju talijanske vlasti, a prvi put je zabilježen 1920. godine.

Poglavlje „Vrsar i vrsarski kraj na starim zemljovidima“ (389-410) Ivana Milotića, Livija Prodana i Lina Zohila obrađuje najznačajnije zemljovide Vrsara i Vrsarštine kako bi se predočilo većinu inačica mjesnoga naziva koje su se rabile tijekom povijesti i upoznao smještaj Vrsara i Vrsarštine na povijesnim zemljovidima. Najstariji je zemljovid koji se može dovesti u vezu s Vrsarom Peutingerov zemljovid. Vrsar se kartografski razmatra kroz potpoglavlja: „Vrsar na starim zemljovidima“ (391-407), „Vrsarski arhipelag na starim zemljovidima“ (407-409), „Gradina na starim zemljovidima“ (409) i „Sveti Mihovil na starim zemljovidima“ (410).

„Povijest turizma u Vrsaru s osvrtom na njegove suvremene odrednice“ (411-430) Dubravka Milotića raščlanjena je na tri potpoglavlja: „Pojam turizma i njegova povijest u Vrsaru“ (412-419), „Vrsarski turizam u suvremenosti“ (420-426) i „Unapređenje turističke ponude Vrsara“ (426-430). Tragovi turističke aktivnosti na području Vrsara, prema autoru, pouzdano

se mogu zamijetiti u razdoblju rimske antike jer se materijalni tragovi boravka stranaca na Vrsarštini ogledaju u ostacima ljetnikovaca rimskih građana. Počeci masovnijega turizma na Vrsarštini vezuju se uz vjerski (hodočasnički) element Opatije svetoga Mihovila nad Limom i samostana koji je djelovao u vrsarskom pristaništu. Naime, tradicija hodočašća i obilaska svetih mjesta održala se u Europi tijekom cijeloga srednjega i novoga vijeka. Povrh svega, prirodni čimbenici vrsarskoga arhipelaga pridonijeli su razvoju vrsarskoga turizma. Navode se i specifični oblici turizma na području Vrsara – kulturni turizam, nautički, naturizam, gastronomski i enofilski turizam te kupališni turizam.

Naredno poglavlje „Turizam u Vrsaru i trendovi njegova razvoja“ (431-454) Kristijana Žužića obrađuje turizam kroz potpoglavlja „Naturaistički park Koversada u Vrsaru – skica za povijest“ (432-436), „Turistički (smještajni) objekti u Vrsaru“ (437-451) i „Posebnosti Vrsara kao turističke destinacije“ (452-454).

Slijedi dvadeseto poglavlje „Sakralna zbirka u vlasništvu Župe Vrsar“ (456-474), koje predstavlja dopunjen i prilagođen tekst iz knjige *Sakralna zbirka Funtane i Vrsara* Marina Baldinija (Poreč 1993.). Vrsarska zbirka posjeduje veći broj sakralnih predmeta koji potječu većinom iz Vrsara, u manjoj mjeri iz Funtane, ali i iz drugih naselja u Istri te izvan nje. Obradene su skulpture, slike, liturgijski predmeti i predmeti umjetničkoga obrta iz župne crkve svetoga Martina, Svete Foške, Svetoga Antuna, bazilike, zatim vrsarskoga kaštela i povijesne palače te etnografska građa i predmeti umjetničkoga obrta vrsarskoga župnog arhiva.

O „Mozaicima u Vrsaru“ (475-486) piše Ivan Milotić. U potpoglavlju „Otkriće M. Mirabelle Robertija – Vrsarski mozaik“ (476-477) autor ističe značaj podnoga mozaika koji je pripadao ranokršćanskoj crkvi svete Marije u Vrsaru, ne osvrćući se na novu interpretaciju toga objekta. U neposrednoj blizini, na području uz vrsarsko pristanište između crkve svete Marije od Mora i novoga stambeno-poslovnoga zdanja, prilikom nedavnih arheoloških istraživanja otkriven je kasnoantički podni mozaik čiju detaljnu interpretaciju, upotpunjenu reprodukcijama, sadrži potpoglavlje „Otkriće mozaika 2011. godine“ (477-486).

Ladanjski, gospodarski, umjetnički i izložbeni kompleks Dušana Džamonje čini dio nepokretne spomeničke baštine Republike Hrvatske te predstavlja neizmjereno umjetničko bogatstvo Vrsara, stoga mu je posve-

ćeno poglavlje „Park skulptura Dušana Džamonje i njegovo stvaralaštvo u Vrsaru“ (487-494) Ivana Milotića i Lina Zohila. Park skulptura čini sintezu prirode i uporabe tradicionalnih materijala, željeza, bronce i mramora. Autori donose i popis dvadeset i šest skulptura postavljenih u parku.

Gotovo nezaobilazni prinos hrvatskoj umjetnosti čine djela umjetnika Ede Murtića koji je živio i radio u Vrsaru i Zagrebu. Neizostavno mjesto zauzima njegov ciklus Montraker, o čemu piše Ivan Milotić pod naslovom „Edo Murtić – Vrsar i Montraker“ (495-498).

Monografija se nastavlja poglavljem „Međunarodna studentska kiparska škola Montraker u Vrsaru“ (499-502) Ivana Milotića i Lina Zohila. Tradiciju Vrsara kao grada kamena danas nastavlja studentska kiparska škola utemeljena 1991., a donesen je i kraći pregled programa te škole, koja svojim radom oplemenjuje i umjetnički uzdiže Vrsar.

„Razvoj naseljenosti na području Općine Vrsar“ (503-566) potpisuje Ivan Zupanc. Poglavlje je raščlanjeno na dijelove „Najstariji tragovi naseljenosti“ (505-509), „Vrsar u sjeni Poreča“ (509-511), „Feudi Gradina i Sveti Mihovil nad Limom“ (512-520), „Stanovništvo Vrsarštine od kraja XVII. do sredine XIX. stoljeća.“ (521-527), „Demografski razvoj na području Vrsara od polovice XIX. do početka XX. stoljeća“ (528-542) i „Demografski razvoj nakon 1945. godine“ (542-566). U radu se analizira demografski razvoj Općine Vrsar; određuje vremenski i prostorni intenzitet depopulacije te njezine posljedice. Tablični prikazi pružaju pregled demografskih stanja i kretanja određenih naselja.

Posljednje poglavlje monografije „Općina Vrsar u suvremenosti“ (567-574) Marina Grgete sadrži pregled investicija od većega značenja koje je Općina Vrsar (osnovana 1992.) provela u prvih dvadeset godina svojega postojanja.

Na kraju knjige priložene su „Kratice“ (575-576), „Izvori za demografiju“ (577-582), „Popis literature“ (583-606), „Kazalo“ (607-625), „Bilješka o autorima“ (627-628) i „Sadržaj“ (629-633).

Valja reći da monografija ima prepoznatljivu povijesnu, pravnu, diplomatsku i crkvenopovijesnu dimenziju. Znatna pažnja posvećena je ključnim pitanjima suvremenosti, poput demografskih kretanja i migracija, razvoja turizma te umjetničke i ambijentalne baštine koja Vrsar čini prepoznatljivim mjestom u Istri, ali i mnogo šire. Uspješnoj realizaciji monografije prethodila su brojna arhivska i terenska istraživanja. *Vrsar*

povijesću i zbiljom će zasigurno biti od koristi širokom krugu čitatelja željnih informacija o prošlosti grada i kraja u kojem žive, a stručnjacima i znanstvenicima će biti dragocjen izvor mnogih vrijednih podataka za njihova istraživanja.

Andrea Milotić

Hana Breko Kustura, *Najstarija misna knjiga srednjovjekovne Pule (11. stoljeće). Notirani glazbeni kodeks iz Samostana franjevac konventualaca u Šibeniku, tzv. šibenski Liber sequentiarum et sacramentarium*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2012., 264 str.

Rezultati dugogodišnjih istraživanja muzikologinje Hane Breko Kusture nedavno su pretočeni u monografiju *Najstarija misna knjiga srednjovjekovne Pule (11. stoljeće). Notirani glazbeni kodeks iz Samostana franjevac konventualaca u Šibeniku, tzv. šibenski Liber sequentiarum et sacramentarium* u nakladi Hrvatskoga muzikološkog društva. Riječ je o doradenoj doktorskoj disertaciji koju je autorica uspješno obranila 2002. na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu, a u čijem je žarištu najstariji glazbeni rukopis iz arhiva Samostana franjevac konventualaca u Šibeniku. Iako je razmatrano vrelo bilo temom raznih studija, još nitko nije izvoru pristupio koristeći se suvremenim teorijsko-metodološkim paradigmatima istraživanja srednjovjekovnih glazbenih kodeksa. Breko Kustura, analizirajući kodikološke, paleografske i komparativno-repertoarske razine toga rukopisa, dolazi do sasvim novih spoznaja povezanih s provenijencijom i mjestom uporabe razmatrane misne knjige. Monografija tako čitatelja vodi kroz svojevrsnu detektivsku priču u kojoj Breko Kustura poglavlje za poglavljem razotkriva tajne postanka i namjene toga drevnog rukopisa.

Nakon predgovora (7-9), popisa kratica (10-11) i uvoda (12-15), koji donosi kratak pregled prethodnih istraživanja i opis strukture studije, djelo otvara poglavlje „Opis kodeksa“ (16-23). Autorica, osim kodikološkoga opisa vrela (veličina, uvez, numeracija folija, izgled inicijala i iluminacija), predlaže primjenu termina „misna knjiga“ za razmatrani rukopis jer je riječ o priručniku za misno bogoslužje s notiranim sekvencionarom, *Kyrialeom*, notiranim napjevima *Kyrie* i *Gloria*, notiranim ofertorijalom i sakramentarijom, dok